

A familiáris Cserei Mihály és a végrendelkező Apor István konfliktusának két ismeretlen forrása¹

A kolozsvári Akadémiai Könyvtárban a kéziratok unitárius fondjában két kéziratot² őriznek, amelyeket Cserei Mihály saját kezűleg írt, igaz, egyiket sem szignálta. Mindkettő olyan fogalmazványnak tűnik, amelyet Cserei ebben a változatban nem küldött el, hiszen semmilyen keltezés, szignatúra nincs rajtuk, sőt, egyikén még utólagos korrektúrát, lapszéli bejegyzést is találunk. Valószínűnek tűnik, hogy olyan végső letisztázott fogalmazványok, amelyeket csak lemásolni kellett ahhoz, hogy elküldhetők legyenek. A Cserei-szakirodalom nem tud sem ezekről, sem ezek végleges, elküldött változatokról, noha valószínűnek tűnik, hogy a két írás a címzettekhez mégiscsak eljutott. A kéziratokat rendező könyvtárosok, szervesen egynek tekintve a két kéziratot, bizonyára a tartalmi átfedésekből kiindulva, egyiknek 152-es számot adtak és zárójelben feltüntették: *Gróf Apor István testamentuma ellen való kérelme Historicus Cserei Mihálynak*. A másik dokumentum a 153-as számot kapta a következő címmeljelöléssel: *Historicus Cserei Mihály kérelme Gróf Apor Istvánhoz, hogy a Kohéri jószágát neki conferálja*.

Az utólag folyamatosan megszámozott kéziratok figyelmes olvasása világossá teszi, hogy a 153-as számú egy évvel korábban keletkezett a 152-esnél, hiszen ez utóbbi szövegében olvasható az utalás: „*Sollicitáltam az **el múlt esztendőben** ő n[agysá]gától egyik Kőhér nevű falut, noha minden maga rövidsége nélkül ő n[agysá]ga annak nekem adásával éppen lábra állított volna, de az irántis frustalodtam*”.³ A 153. számú kézirat további támpontokat nyújt a valószínűsíthető datáláshoz. Cserei Aporhoz intézett kérelmében utal a tízéves szolgálatára, továbbá Apor István 1700. április 30-i levele, amelyben kilenc év szolgálatát említi, meggyőzően igazolják, hogy mindketten, Apor is, Cserei is 1692-től számították szolgálatát éveit. Így lesz irányadó Cserei megjegyzése: *reflectallja N[agysá]odat ara magát hoga én egészen **tíz esztendőktől fogva** N[agysá]odat ugi a mint töllem lehetséges volt igazán és panasza nélkül szolgáltam*.⁴ Cserei további utalásai Apor betegeskedésére, búskomorságára (*ngdnak tavalyi s annak előtte való kedvetlen állapot*),⁵

¹ A publikáció elkészítése alatt Bolyai-ösztöndíjban részesültem.

² A kéziratok egy jelzet alatt jelennek meg (ms. U. 2304), és csak a régi jelzetek (152, 153) mutatják, hogy két kézitról van szó. Az újabb könyvtári rendezés során a könyvtárosok egyetlen kézitrának tekintették a régi 152, 153. számmal megkülönböztetett írásokat, és folyamatosan ceruzával meg is számozták a folio formátumú lapokat. (1r–5v). Ezáltal újabb hibát követtek el, mert tévesen a későbbi keletkezésű kézitraton kezdték el a számozást. Az unitárius fond kézitratos korpuszának feldolgozói hasonlóképpen egy kézitrának tekintették, sőt, nem ismerve Cserei gondozott írásképét, XVIII. századi másolatként jelölték meg a mp. kézitratot. Ld. LAKÓ, 1997. 454.

³ Gróf Apor István testamentuma ellen való kérelme historicus Cserei Mihálynak, KAKK BMV, ms. U. 2304, 2v

⁴ Historicus Cserei Mihály kérelme Gróf Apor Istvánhoz, hogy a Kohéri jószágát neki conferálja, KAKK BMV, ms. U. 2304, 5r

⁵ Historicus Cserei Mihály kérelme Gróf Apor Istvánhoz, hogy a Kohéri jószágát neki conferálja, KAKK BMV, ms. U. 2304, 5v

az 1702-es dátumot valószínűsítik. A 153-as számú kézirat tehát egy olyan, Apor Istvánnak címzett levél, kérelem fogalmazványa, amelyet Cserei, megismerve az 1698-ban készített testamentum tartalmát,⁶ azért intézett Aporhoz, hogy hűséges, tíz évre terjedő familiárisi szolgálatáért – tehát nem a kincstartóságon betöltött titkári munkájáért – kapjon méltó jutalmat. Nem véletlen, hogy választása Alsó- vagy Felsőköhérre esett, hiszen tudta, hogy Apor egy ki nem fizetett kölcsön fejében kapta meg azt a jószágot, így – mivel fiskális birtok – szinte nem a sajátjából adta volna neki.

Az Aporhoz intézett levél jellegzetesen familiárisi, mentális alapon tárgyalja a vérségi kötelék és igaz szolgálat eredményét, tehát az ilyen *értelemben vett hűséget* hangoztatva indokolja a kérelmet. Az 1702. évi datálást az is igazolja, hogy 1700. április 30-án maga Apor is még hasonlóan vélekedett Csereihez fűződő viszonyáról. Baló József kérését, aki Kálnoki Bálint baconi *portióját* kéri, azzal utasítja vissza, hogy azt ő már hű szolgájának, Cserei Mihálynak odaadta, de mert Cserei felajánlja a haszon felét Balónak, Apor javallja, hogy ezzel a döntéssel elégedjen meg.⁷

Csereinek a 152-es számú kéziratban tett utalása Apor Lázárra és Farkasra⁸ azt is világossá teszi, hogy a familiárisi szolgálatának, illetve e szolgálatért jogosan (?) elvárt jutalomnak a kérése a testamentum ismeretén alapszik. Amit Apor felesége 1704. november 10. után tudott meg, azt apró részleteiben Cserei már 1702-ben, sőt valószínűbb, hogy jóval korábban is ismerte.

A 152-es kézirat ennek kontextusában értelmezhető és érthető meg, bár maradnak további, megválaszolatlan kérdések. Ez a kézirat 1703-ban készülhetett, ugyanis Cserei utal arra, hogy az „*el múlt esztendőben*”, vagyis 1702-ben kérte a fiskális birtokot. Ha a 153-as kézirat műfaját tekintve olyan személyesebb hangvételű, levél jellegű kérelem volt, amely az Apor–Cserei familiárisi, bizalmas viszony jegyében íródott, feltűnő, hogy a 152-es kézirat egy olyan *instancia*, azaz kérelem, amely nem Apornak, hanem egy kívülállónak szól, hiszen Aporról mindvégig harmadik személyben beszél. A kézirat itt is nyit egy követendő perspektívát. Cserei hosszan ecseteli hűségét, sőt arra is kitér, hogy a *Cameratica Commissio* megjelenésekor, amikor lassanként mindenki cserben hagyta a kincstárnokot, vagyis Aport, ő saját hírnevének, személyének és becsületének megrágalmazása, be-

⁶ Gróf Apor István az 1698-ban írt testamentumában a Cserei családnak ugyan hagyott 5000 forintot, de secretáriusának, bizalmi emberének, Cserei Mihálynak, névre szólóan semmit. I.d. SZÁDECZKY, 1903. 353.

⁷ Apor ezt levélben adja tudtára Baló Józsefnek: „... ugyan is maga sem kivanhatta azt kegyelmed hoga kegyelmedhez nagioib reflexioval legiek mint **az ötsémhez**, [Cserei Mihály] **a ki is nékem mind vérszerint való atyámfia mind penigh szintén kilencz esztendőttől fogva igaz szolgám**: Ha azért kegyelmed az én joakaratomat ily conditioval acceptállja jo, ha penig nem, en egiataljaban sem felet, sem egi reszet azon portionak kegyelmednek nem engedem, hanem **egeszlen annak hagiom a ki hozzám hala adatosságát meg bizonyítja**: ez iránt penigh ne reménlje kegyelmed hoga elmemet változtassam, sőt ellenben neheztellem azt hoga kegyelmed a jószaghoz az én annuentiam nélkül hozza njult, azért mingiarast in duas aequalis Partis fel osztván kegyelmedek a sogorral Cserei János Urammal egiút ki ki a maga fele portiojara viselyen gondot. Isten Kegeyelmetet eltesse. Fejervár. 30 apr. 1700. Kegeyelmed joakaroja, Apor István” (Kiemelés tőlem: T. Zs). (Vö. Apor István levele Baló Józsefhez elfoglalt részéért, melyet Cserei Mihály is bizonyít, Fehérvár, 1700. április 30. KvMÁL, Székely Nemzeti Múzeum törzsanyaga, III., 30. Fasc. X, 51v)

⁸ „*Velem egi izen lévő Atijafiaival latom én s látták másokis mely nagi jokat közöl nagyságod*” (Historicus Cserei Mihály kérelme Gróf Apor Istvánhoz, hogy a Kohéri jószágát neki conferálja, KAKK BMV, ms. U. 2304, 5r)

mocskolása árán is következetesen, hűségesen szolgálta: *De mégh a mi nekem fajdalmasab jo hiremben nevemben a felséges udvarban nem egiebert denigraltanak engem, hanem ő n[agysá]lga mellett való tökéletes constantiámért, s nem-is mások, hanem a kik ő n[agysá]lgaat persequalni akarván engemetis ő n[agysá]lgara való boszubol annyira meg rontottanak, hofi mar **desperata causa tellyességgel az én instantiám[na]k a Bécsi Camarán való boldogulása.***⁹ (Kiemelés tőlem: T. Zs.) Következésképp tehát Cserei azt reméli, pontosabban attól fél, hogy Bécsbe küldendő *instantiája* az őt ért rágalmozások miatt nem ér majd célba. Ez a fogalmazvány azonban magyarul íródott, nem latinul, Cserei tehát nem egyenesen a Habsburg adminisztráció embereinek kezébe szánta, hanem valószínűleg egy olyan „kívülálló”, de vele bizalmas viszonyban lévő embernek, aki kérelmét továbbíthatta volna az államapparátus megfelelő fórumai felé. A felséges udvarban lévő, az erdélyi ügyintézésben részt vevő, kellő hatalommal rendelkező személy nem lehet más, mint gróf Kálnoky Sámuel erdélyi alkancellár. Meggyőződésem, hogy ez a fogalmazvány neki íródott, és Cserei tőle remélt segítséget. Cserei jó viszonya Kálnokyval nem csak Aporon keresztül működött, hiszen Cserei korábról is ismerte, kincstárnoki titkári, sőt familiárisi szolgálata előtről is említi kalendáriumaiban a Kálnokyval való találkozásokat.¹⁰ Másrészt Cserei *magyarul* írott instantiája mint erdélyi ügy valóban a Bécsben székelő, Kálnoky által vezetett alkancelláriát érintette. Kálnoky személyére utal az is, hogy Apor és Kálnoky jó viszonyban voltak, hiszen Apor sokat támogatta az alkancelláriát, lemondásakor is, vagy az országos generálisság elfogadása esetében is Kálnokyt szerette volna utódjának a kincstartóságban.¹¹ Talán e bizalmas viszony is indokolta azt, hogy Apornak az 1698-ban császári jóváhagyást kapott testamentumát Kálnoky Sámuel tanúként aláírta, és bizonyára a császári udvarban közvetítette. Apor testamentumában ezt meg is fogalmazta: „*Melynek nagyobb bizonyosságára az én mostani testamentumomat nemcsak én magam tulajdon kezemmel subscribáltam és pecsétemmel megerősítettem, hanem ez következendő bizonyosságokat is méltóságos gróf Kálnoki Sámuel az felséges udvarban levő vice-cancellarius...*”¹²

Összegzésképpen megállapítható a 152-es kéziratról, hogy egy olyan, 1703 elején írt *instancia*, amelyet Cserei valószínűleg a bécsi alkancellárnak, gróf Kálnoky Sámuelnek szánt, miután Apor visszautasíthatta 1702-es kérelmét a fiskális alsó- vagy felsőköhéri birtokot illetően. (Ez azt igazolja, hogy a 153-as számú kézirat, vélhetőleg letisztázott formában, mégiscsak eljutott Aporhoz.) E két, tudomásom szerint kiadatlan és ismeretlen kézirat érdekes fényt vet Apor és Cserei viszonyára. Cserei kijelentéseit fenntartásokkal kell kezelnünk, és főként a *Historia* esetében indokolt ez az elővigyázatosság, amely Apor István halála (1704) után jó öt évvel készült (1709. december).

Ez a két forrás is mutatja, hogy Cserei házassága (1697), illetve Apor végrendelezése (1698) után ez a viszony megromlott. A *Historiában* Cserei azt állítja, Apor

⁹ Gróf Apor István testamentuma ellen való kérelme historicus Cserei Mihálynak, KAKK BMV, ms. U. 2304, 2r–2v

¹⁰ Cserei Mihály 1692-es kalendáriuma, KEKK BMV. 8472, 9b

¹¹ BÍRÓ, 1935. 60.

¹² A testamentum szövege nem teljes, de Kálnoky neve, aláírása egyértelműen jelen van a szövegben. (Vö. SZÁDECZKY, 1903. 158.)

felesége, Farkas Zsuzsanna nem kedvelte őt, és Apor is ellene fordította. Mindezt tetézte azzal az epizóddal, miszerint Apor azért neheztelt rá, mert nem tért át a katolikus hitre.¹³ Ennél valószínűbbnek tartom, hogy Cserei Aporhoz intézett kérelme okozta e viszony elhidegülését. Apor sértve érezhette magát, hogy végakarátát egyik szolgája, még ha belső bizalmi embere is, megkérdőjelezni merészelte. Cserei egy sor olyan juttatást is kapott, amelyet 1702–1703-ban diszkréten elhallgatott, de testamentumában töredelmesen elősorolta. Végrendelete világossá teszi, hogy Apor Nagysink és Segesvár egyenként 1000, tehát 2000 forint adósságát engedte át neki,¹⁴ továbbá a Kálnoky-jószágot¹⁵ adta neki. Az sem kétséges, hogy Apor kincstartói közbenjárására kapta meg Cserei a testamentumában is jelzett Megyes széki, Ibesdorf nevű falu dézsmájának harmadát.¹⁶ Ehhez még hozzávehetjük Alsóköhér falut, amelyet ugyan 1722-ben elveszített, de 1708-tól használt. Halálára készülve Cserei alapvetően másként ítélte meg Aport, kizárólag a tisztelet és a hála hangján szólt róla.

Kettejük 1702–1703 körül tetőző konfliktusa, amelyet Cserei kérelme és instanciája mélyített el, azzal függhetett össze, hogy Apor lenyűgöző karrierje az 1690-es évek végén leszálló ágba került.¹⁷ Egészségi állapotának romlása, kincstartói tevékenységének eredménytelensége, illetve Bécs általi ellehetetlenítése a lemondását sietették. Mindezek biztosan hozzájárultak ahhoz, hogy ez feszültség, bizalmatlanság vagy következetlen döntések és téves ítéletek formájában közvetlen környezetére, családjára is kihassanak. Másrészt Cserei türelmetlensége sem teljesen indokolatlan. Egy végnapjait élő fantomintézmény, egy a közéletből visszavonuló és a cselekvésektől, energikus döntéshozataltól elriadó, bizalmatlan és rigolyás öregember mellett mi várt órá? Fiatalemberként, meggondolatlan ifjúként familiárisi függőségének terheit nem érezte vagy nem vette tudomásul. Féjként, apaként, egy növekvő család fenntartójaként, látván a régi, fejedelem kori Erdély és társadalmi értékrendjének látványos átalakulását, jogosan vélekedhetett úgy, hogy biztosabb megélhetést garantáló elkötelezettséget kell vállalnia. A túlélési stratégiák megválasztása, illetve újragondolása olyanfajta egzisztenciális pánikkal kapcsolódhatott egybe az ő esetében, amely a századvégi Erdély társadalmi, felekezeti, gazdasági átalakulásának, a kortársak számára bizonyosan erőteljes és drasztikus változásának élményéből táplálkozott.

¹³ CSEREI, 1852. 288–290.

¹⁴ SZÁDECZKY, 1895. 436

¹⁵ „...úgy sepsi-széki kálnoki jobbágyot jószágával együtt, melyeket Kálnoki Bálint nőtában incurrálván elvesztett és üdvezült gróf Apor István donátióval kérte meg magának Apafi Mihály fejedelemtől és ő nagysága adta nekem szolgálatomért örökösön.” SZÁDECZKY, 1895. 440

¹⁶ SZÁDECZKY, 1895. 437.

¹⁷ TRÓCSÁNYI, 1988. 78–79.; TRÓCSÁNYI, 1973. 472–473.

Források¹⁸

1.

Méltóságos Gróff, nagy jó Uram!

N[agysá]godtól gyakran hallottam, a sárban eset embert nem kel csak tavulról nézni, vagy annak bajoskodasin haszontalanul sópánkodni, hanem mentől hamaréb az onnan való ki jövésre kezét vagy más segítséget nyújtani.

Az én dolgaim mi karban legienek, és engemet minemü sárban s galyibában ejtetenek, nem szükséggh azoknak hosszas deductiojával vagy n[agysá]godot országos gongiai közöt terhelnem, vagy gyakor emlekezetivel magam fájdalmait nevelnem, holot n[agysá]god ha nem egészenis, job részint azokat tudhatya, és n[agysá]godon kívül más senki nemis orvosolhattia.

Tugia az egész ország, n[agysá]god melj sok érdemetlen, sok haszontalan, és n[agysá]godhoz háladatlan emberek[ne]k adot kenyeret szajokban, a kik is n[agysá]god alkalmatosságával magoknak s maradvajok[na]k annyit giüjtötenek, meljről még csak álmodni is nem tudtanak.

Ha n[agysá]god attiafiaira tekintek, méltán azt mondhatnák n[agysá]god felől, amit régentén Mardocheus Esther királynéről,¹⁹ ki tudja talám Isten n[agysá]godat azért emelte olljan méltóságra, hogi azoknak promotiojában n[agysá]goddal Isten, mint hathatos eszközzel, ugi éljen, és n[agysá]godnak azokkal való jótétivel Isten előt érdeme, e világon jó hire neve örök időkre terjegien.

Szabad légien hát nekemis, kivált midőn utolsó kételenség szorongat, n[agysá]godhoz recurálnom,²⁰ és kérnem azon nagy alazatosan, méltotassék n[agysá]god nekem a két Köhér faluk²¹ közül egiket, a mellyiket n[agysá]god akarja, conferálni,²² és azon beneficiummal²³ én bennemis n[agysá]god másokkal közleni szokot uri gratiajanak nyilván való jelet m[e]g bizonyítani, melyre hogi n[agysá]god condescendalhat,²⁴ engemet pedig instantiamért²⁵ senki, ha sine passione²⁶ gondolkodik, m[e]g nem itilhet, alazatosan illjen ratioit repraesentalom.²⁷

1. Az atyam a mit kereset vólt, hosszas boldogtalansága, rabsága miat mind szárnyára költ s mások praedajara került, os jószágocskáit Csíkban a tatár rablása, Agostonfalván a suljos rovatalrol²⁸ való adozás²⁹ szinten végső pusztulásra juttaták, külömben is feles gyermekei levén, kikkel a jószágnak egia-

¹⁸ A két szöveg átírásában, majd az átírt változatok ellenőrzésében Jankovics József volt nagy segítségemre, itt köszönöm meg alapos munkáját és érdembeli hozzájárulását ehhez a szövegközléshez.

¹⁹ Eszter, 4:14.

²⁰ fordulnom

²¹ Alsó- és Felsőköhér (ma: Chiheru de Jos, Chiheru de Sus, Maros megye, RO)

²² adományozni

²³ adománnyal

²⁴ ráállhat

²⁵ kérelmemért

²⁶ indulat nélkül

²⁷ érveit adom elő

²⁸ rovatal = a kirótt adó, a befizetendő pénz vagy beszolgáltatandó termények mennyisége

²⁹ Erdélyben az 1687 utáni, Bécs által követelt súlyos adózásokra utal.

ránt kel oszlani, onnan magam állapotjához való subsistentiat³⁰ nem remélhetek.

2. Hazasságom alkalmatosságával nem hogi épültem, de a kit n[agysá]lod tud, feleségem kevés jóságának majd hallatlan árron való el adásával, és mostis naponként a sok költsön kerten kért³¹ adosság nevekedesivel ugi m[el]g romlottam, hogi azoknak ki váltásáról, vagi az adosságok[nal]k ki fizetéséről, annális inkább valami oeconomianak³² fel álitasarol nem hogi rebus sic stantibus³³ reménség lehetne, de bizony irtoztató dolog csak gondolkodni is rolla, ugi hogi méltán azt kialthatnám én Jeremiás prophetával, nagi a te fájdalmaid, valljon s ki tudna azt m[el]g giogítani.³⁴
3. Sok esztendőktől fogva való jámbor szolgálatom mellet a mi kevés reditusom³⁵ vólt, noha helytelen heljre nem kőltőttem, de mindennapi szükséges expensaimra³⁶ /:nem lévén sohunna egiéb keresetem:/ többire oda lettenek, a már jövendő szükségemre pro deposito³⁷ lettem voltis, Brassai szállásán apám uram[nal]k ládámot gonosz emberek fel rontván loppa [!] mind el vitték, a mái napig is csak kárral, szomorúsággal vagiok.
4. N[agysá]lod maga lehet bizonyság ebben a bajos hivatalban ö felségét melj igazán és hiven szolgáltam, melyért is mind én, mind mások ugi gondolkoztanak, hogi consolatioim³⁸ adatik, de sok esztendőktől fogyan való haszontalan sollicitatioim³⁹ arra mutatnak, hogi ambar mindunta[lan] biztassanak, de annak örömit soha nem érhettem, a mint hogi elmémet azon bizodalomrol már egészen le is vettem. N[agysá]lod hát egiedül ily desperata causaban⁴⁰ az utolso refugium,⁴¹ szálljon magaban azért N[agysá]lod egi kis csendes itilettel s tekintse m[el]g azt.
1. N[agysá]lod az én idvezült nagy anyammal⁴² egi testver volt apával, a ki nem csak igaz attiafia, hanem édes nevelő Daikája volt N[agysá]lodnak, ha egiéb tekintet nem volnais, annak kegyesegiért, velem is cselekedhetne N[agysá]lod annyi gratiat, mint más idegenekkel, a kik nem csak egi Falut, hanem többetis érő jövedelmekben participálódtanak⁴³ az N[agysá]lod szárnyai alatt.
2. Velem egi izen lévő atyafiaival latom én s láttiák másokis, melj nagy jokat közöl N[agysá]lod, a kik ha jól gondolkodnak, soha edes attjok életiben annyira nem mentenek vólna, egiedül ne rekesztessem (ki)ⁱ csak én az N[agy]

³⁰ megélhetést

³¹ kerten kert = kérve kért

³² gazdálkodásnak

³³ a dolgok illetén állása

³⁴ Jeremiás. 15: 18.

³⁵ jövedelem

³⁶ kiadásaimra

³⁷ megőrzés végett

³⁸ utólagos anyagi kártérítés

³⁹ igényléseim

⁴⁰ kilátástalan helyzetben

⁴¹ menedék

⁴² Cserei anyai nagyanyjára, Apor Ilonára, Apor István féltestvérére utal, akit a tatárok az 1694-es támadás során elraboltak, és a nagy váltságdíj reményében rabságba hurcoltak, ám a 75 éves asszony behalt e szörnyű megpróbáltatásba.

⁴³ részesültek

ⁱ szövegközi betoldás

sá]od sokakra ki terjedet s ki terjedhető patrociniumból.⁴⁴ Kivált azért, hogy talám senkinek azok közül oly szüksége nincs a succursura,⁴⁵ mint nekem, s ha Jacob⁴⁶ el vehette az áldást fáradság nélkül, had jusson a másoknak vadászattia, az az sok szolgálattia után. Ha szintén Apor nevet nem viselek is, vagy N[agysá]oddal egy religióban nem vagyokis, az én szívem kötelessége egyiknél is nem alább való, s ha szintén oly mertekben nemis /:a minthogy esztelenség volna azt praesumálni⁴⁷:/ akár csak a morsalekokban juthat valami nekem, sőt a N[agysá]od holtá után /:kit Isten messzire halasszon:/ ugi florealhat⁴⁸ az Apor nagi ház, ha az erőssek között illjen vékony támaszok is lesznek körülé, a kiknek giengesegeket N[agysá]od, most, a mig ideje vagion, hasznoson vastagithattia.

3. De bár az atyafiságot ne forgassam, ugianis illetlen s kedvetlen dolog urakkal szegény embernek genelogiát vetni, reflectallja⁴⁹ N[agysá]od arra magát, hogy én éppen tíz esztendőktől fogva N[agysá]odot, ugi a mint töllem lehetséges volt, igazán és panasz nélkül szolgáltam, rám bizot N[agysá]od dolgaiban hűsegesen eljartam, ugi hogy sem angial, sem ember az én obligatiomban⁵⁰ hibát nem találhatna, ha lehetséges volna, ma minden világi titkos dolgok napfényre jönének is, sőt a ki heljtelen haragból s boszúból mocskot szolt voltis szolgálatom ellen, maga lelke ismereti furdalván publice⁵¹ vissza mondotta, minthogy azért eleitől fogva a magyar nemzetnek egyik szép observatioja⁵² volt az, mely mai naps sok szegény legények példájában confirmáltatik,⁵³ hogy az érdemes szolgálak, érdemlet jutalommal tiszteltettek, ne legiek én leg első Erdéjben, a ki annyi ideig tet nyughatatlanságom[na]k praemiumát⁵⁴ sem ismerőim[ne]k nem mutathatom, sem maradvaim[na]k nints mit haghatnom.
4. Azis talám consideratiora⁵⁵ jöhet, hogy midőn mások s többire olljanok, a kik mindennapi eleteket N[agysá]odnak köszönhetnék, ha halaadok volnának N[agysá]odnak tavalyi s annakelőtte való kedvetlen állapotjában, mint Christus urunk mellől tanyitványi, hátra allottanak, sőt ha lehetet volna, N[agysá]od kissebségivel magok[na]k hitelt és promotiot⁵⁶ szerzeni kívantanak, én töb N[agysá]od hű szolgálival együt meg tantorodás nélkül heljemet meg tartottam, & irtó [?] nagi [?] fortuna,⁵⁷ a kengielt egienesen njomtam, és az az oka egiedül, hogy az én instantiaim az udvarb[an] nem foelicalodtanak⁵⁸ s nemis foelicalodnak, melyről maga N[agysá]od lelke elegeges bizonyoságh, ha

⁴⁴ pártfogásából

⁴⁵ támogatásra

⁴⁶ 1. Mózes. 27:11–30.

⁴⁷ feltételezni

⁴⁸ virágozhat

⁴⁹ legyen tekintettel

⁵⁰ kötelességemben

⁵¹ nyilvánosság előtt

⁵² megfigyelése

⁵³ bizonyítást nyer

⁵⁴ fizetségét

⁵⁵ megfontolásra

⁵⁶ előmenetelt

⁵⁷ szerencse

⁵⁸ boldogultak, nyertek kedvező elbírálást

N[agysá]lod magnanimiaja⁵⁹ az haladatlan emberekreis annyira ki terjed, hogi a mint sokszor N[agysá]lod iterallja,⁶⁰ nyilvánvalo ellensegeinek jóval igyekezik inkább mint gonoszal fizetni. Justum & æquum⁶¹ annál inkább azokra, a kik constanter⁶² viselték magokat kegiesen reflectalni, mert a gonosz akarokkal valo joteteményit ugian Isten parancsollja, de az hitnek cseledit is⁶³ el nem felejtí, hanem mások felet commendallja.⁶⁴

5. Hasson bé N[agysá]lod szivire azis, hogi Isten csudalatos gondviselése az én familiámból azokat, a kik vékonjab értékkel birtanak, jo idein e világból ki szolította, a kiket eleth[en] m[el]g hagiót, azokat vagi attiókrul maradot jókkal, vagi hazasodasokkal æquiralt⁶⁵ jószagokkal szépen m[el]g áldotta és mások tekinteti eleiben ki terjesztette, egiedül a szerencse nékem szolgált mostohaul, és minden promotiomat N[agysá]lodra hadta, mellyetis ha it nem obtineálhatok⁶⁶ feleségemmel s gyermekeimmel egiüt, mitsoda életnek mogját, s mikeppen vehessem fel, ki nem gondolhatom.

N[agysá]lodnak a két falu közül egiknek keziből valo kibotsatasa sem oeconomiaja[na]k rövidségére, sem penig semmi tapasztalható kárára s hátra maradására nem esik, nékem penig sorsomhoz képest nagi consolatiomra,⁶⁷ mert annak alkalmazosságával Isten segítségiből oeconomiahoz kezdenék, és naponként addig igiekeném, migh más ember hata mögül s asztaláról magam kevés nyugodalmára juthatnék, és mind N[agysá]lodnak, mind N[agysá]lod egész házának életiben s holta utánis /:ha ugi van az isteni tanacsban:./ jobban s nagiob készséggel szolgálhatnék.

Melj gratiat, ha N[agysá]lod velem méltoztatik cselekedni, ugi itilem, Isten elöt kedves dolog e vilagon es ditsiretes pelda lészen, én ha meg nem szolgálhatom, Istenre bizom meg jutalmazását.

Ha pedig N[agysá]lod arra magát nem reflectállja, nehézsége hosszas irásomért ne legien, mert necessitas cares lege,⁶⁸ ha masunnan volna valami remensegem, N[agysá]lodot busítani terhelni soha bizonj nem kívánnam. &

2.

„Projectum – Illustrissimo Domino Comiti Apor insinuandum!⁶⁹

Noha ő nagyságának szabad vólt a maga keresményivel, ha mind idegennek hadta volnais, de mivel maga sokszori szavai szerint azért igiekezet jovait szaporítani, hogi maga atjafiait hagia holta után pro successoribus,⁷⁰ hallatlan s emberi elmétől

⁵⁹ bőkezűsége

⁶⁰ ismétli

⁶¹ igazságos és illő

⁶² következetesen

⁶³ hitsorsos

⁶⁴ javallja

⁶⁵ szerzett

⁶⁶ érek el

⁶⁷ vigasztalásomra

⁶⁸ szükség törvényt bont

⁶⁹ Tervezet méltóságos Apor gróf úr ellen

⁷⁰ örökösöknek

m[el]g foghatatlan példa volna, az attjafiak közül azt rekeszteni ki, a kire tam ex misericordia, quam ex justitia retributiva⁷¹ Isten s emberek itileti szerint nagioib reflexionak⁷² kellene lenni.

Az ur ő nagysága dispositioja⁷³ ez: maga s felesége holta után minden jországá, jovai oszolljanak három reszre. Egiik rész mennyen Korda⁷⁴ uramnak: masik Apor Péter⁷⁵ uramnak, kinek apjával az ur apával anyjával egi testvér, harmadik, Apor Farkasnak és Lázarnak,⁷⁶ kiknek nagi attiokkal az ur apával egi testvér.

Az én edes nagi anyámnakis egi testvér vólt ugian ő n[agysá]lga apával, mindazáltal nem vagiok oly értetlen ember, m[el]g nem tudnám gondolni, hofi én magamot a felljeb emlitet három rendbéli successorokhoz nem tehetem mindenekben, s tenni sem akarom.

1. Nem Korda Uramhoz, mert akárki itileti szerint, az asszony⁷⁷ után mind jussa van a successiohoz,⁷⁸ mind az asszonyért nagi tekintetnek kel lenni ő kegielmire.
2. Nem Apor Péter Uramhoz, mert sokkal közeleb való atyjafi nálamnál, és Isten s az ur gratiajabol⁷⁹ már uri állapotra jutván, annak conservatiójára,⁸⁰ mind költség mind jószággh sokkal nagioib gradusban kívántatik.
3. Nem is Apor Farkas s Lázár uramekhoz, mert ámbár egi izen való atyafiai velem egiüt az urnak, de vadnak s lehetnek ő k[el]g[yell]mek irant illjen consideratiok.⁸¹
1. Respectu religionis catholicæ,⁸² a szentírás szavai szerintis, a hitnek cseledivel⁸³ töb jót tartozik ember cselekedni, mint másokkal.
2. Respectu cognominis;⁸⁴ minthofi Apor nevet viselnek, annak becsülettel való m[el]g felelésire, az úr ő n[agysá]lga' gratiajanak nagioib mertekben kel ő k[el]g[yell]mekhez járulni.

⁷¹ mind irlgalmasságból, mind a jog által előirt fizetésből. (A *iustitia retributiva* jogi fogalom, itt a szolgálattal egyenlően **arányos fizetséget** jelöli.)

⁷² figyelemmel

⁷³ rendelkezése

⁷⁴ Korda Zsigmond; ifj. vagy II. Zsigmondról van szó. Apor felesége, Farkas Zsuzsánna előbb id. vagy I. Korda Zsigmond felesége volt, ebből a házasságból született a fent említett Zsigmond. Farkas Zsuzsánna Apor Istvánnal kötött házassága következtében Apor a fiatal Korda Zsigmondot fogadott fiának tekintette, aki, impozáns közéleti karrier után, 1730 szeptemberében nyerte el a bárói címet.

⁷⁵ Apor István édestestvérenek, Apor Jánosnak Péter (1676–1752) nevű fiáról, vagyis Apor István unokaöccséről van szó. Apor Péter, Háromszék főkirálybírája főúri íróként vonult be az emlékezetbe, 1747-ben bekövetkező vakságáig rendszeresen írt és konzultált Cserei Mihállyal, így aztán az irodalomtörténet-írás számára további nagy kihívás a neve alatt megjelent művek szerzőségét megnyugtatóan tisztázni.

⁷⁶ Apor Lázár és Farkas, Apor István másik fiútestvérenek, Apor András Ferenc nevű fiának gyermekei, ismereteink szerint mindketten utód nélkül haltak meg, így a családnak ez az ága kihalt.

⁷⁷ Apor harmadik feleségére utal, Apor Istvánné Farkas Zsuzsannára, aki Korda Zsigmond édesanyja volt.

⁷⁸ örökséghez

⁷⁹ adományából

⁸⁰ megtartására

⁸¹ megfontolások

⁸² a katolikus vallás tisztelete

⁸³ 1. Korinthus. 9:11.

⁸⁴ a családi név tisztelete

Mindazáltal penes humilimam instantiam⁸⁵ szabad legien nekemis magam részemről tennem ilyen demonstratiokat, a midőn /:mellyet bizonyára absque condolio⁸⁶ nem említhetek, és masokis csudalkozás nélkül nem halhatnak:/ egi talpalatni földet, egi jobagiot ő n[agysá]lga nem méltoztatot holta után is nekem disponalni.⁸⁷

Ha ex misericordia /:a mint hogi ugi is kellet lenni:/ inducáltatva⁸⁸ ő n[agysá]lga hogi attjafiat denominállja⁸⁹ successorainak, az irgalmasság természet szerint azt nézi inkább, a kinek nagjobj szükségé van a segitsegre, de eGINEK felette sokat adni, mást üressen botsátani nem mondhatik az olljan cselekedet misericordiának.

Tegiunk azért comparatit.⁹⁰

1. Kit tud az egész országh, mind a maga rabsága s a mellet tet nagj expensák,⁹¹ mind a csiki szomorú romlás, bár egiebeket el halgassak, apám uram jószágait teljességgel el pusztították, enerváltak,⁹² külömben is feles giermekei lévén, onnan magam állapotyahoz subsistentiat⁹³ nem várhatok.
2. Házasságomban is én nem épültem, sőt tellyességgel m[el]g romlottam, a mi kevés successiója lehetet volnais feleségemnek, idegen kézre került olj drága árnon, ha valakinek el hányó pénze volna sem adna annyit érette.
3. Annyi esztendeig való szolgálatom után sem mutathatok semmi fructust,⁹⁴ mert egiebünnen való ingredientiam⁹⁵ nem lévén, magamot, cselédimet fizetéséből kellet mind eddigh tartanom.

Illyen extremitásban⁹⁶ ő n[agysá]gánalk csak egi atjafia is nintsen, mellyet per longum & latum⁹⁷ tudnék deducálni,⁹⁸ ha szükség volna.

Ha a retributiva justitiara tekintünk, Isten s világh törvénye tartja azt, hogi az érdemlet szolgálat érdemlet jutalommal remuneráltassék;⁹⁹ mert csak egi kapásnakis napi bérít el tartani égben kiáltó nagj vétek.

It is tehetünk egi kis comparatit.

A mennyi akár Apor, akár más néven való attjafiai voltak ő n[al]g[ys]l[ag]ánalk soha annyit ő n[al]g[ys]l[ag]ánalk nem szolgáltanak, mint én egiedül, sem nagjobj hűséget ő n[al]g[ys]l[ag]ához nálamnál nem mutatának, erre præter conscientiam propriam mille testis,¹⁰⁰ legien elég h bizonyoságh egész Erdély országa.

Méltó e' s hat, illendő e', itillye m[el]g bár akárki a midőn ponamus casum.¹⁰¹

⁸⁵ alázatos kéréssem által

⁸⁶ fájdalom

⁸⁷ hagyatkozni

⁸⁸ vezetve

⁸⁹ megjelölje

⁹⁰ összehasonlítást

⁹¹ költségek

⁹² elerőtlenítették

⁹³ fenntartást, segítséget

⁹⁴ gyümölcsöt

⁹⁵ előmenetelem

⁹⁶ szükségben

⁹⁷ széltében, hosszában

⁹⁸ előszámlálni

⁹⁹ díjaztassék

¹⁰⁰ saját lelkiismeretem ezerszer is tanúsít

¹⁰¹ tegyük fel

Legien az urnak ezer ház jobbagia.
 Azokból Korda uram[nalk] jusson 360 vel quid simili.
 Apor Péter uram[nalk] similiter,
 Apor Farkas s Lázár uramék[nalk] similiter.
 Ennékem csak egiis ne adassék.
 Quae Proportio?¹⁰² Quae retributio?¹⁰³

Annyivalis inkább holot nékem oly motivumim vadnak, mellyek az ő n[alg]fyság]a szívét lágyíthatnák, a melyeket Isten s emberek eleiben bátran merek támasztani.

1. Az én szegény nagi anyám, a kivel ő n[agysá]lga egi test vér volt apával, ő n[agysá]lglán]lak nem csak igaz attjafia, hanem nevelő száraz dajkája; s édes annya helyere való annya vólt, és sok jót tet ő n[alg]fyság]ával akkor, a mikor még az ő n[alg]fyság]a szerencséjeis titokban volt. Akiért /:bár egiéb ne volnais:/ lehetne méltó reflexio én reámis, mert cselekedtek-e olljanokat ő n[alg]fyság]ával már mostan élő attjafiainak szülei, nem-e, ő n[alg]fyság]a maga tudhattja jobban.
2. El halgatom it az én igaz szolgálatom[nalk] leírását, mert felljeb emlekezém arrol, hanem bar csak a jusson ő n[agysá]lglán]lak esziben, az én ő n[alg]fysá]gál]hoz eleitől fogva contestalt¹⁰⁴ és semmi occurrentiákban¹⁰⁵ m[e]g nem tantorodot hűségemert job része az országnak irigységgel, giulölséggel, s ártani igiekező szándékkal, készülettel vagion ellenem, promotiomat majd aligh is remélhetem az ő n[alg]fyság]lára való nehezsége miat az embereknek, jo dolog-e hat, a midőn n[alg]fys]ál]gá]ért szenvedek, ő n[agysá]lga melletis semmi nélkül maragiak, ne mással itiltesse, hanem maga ő n[alg]fyság]l itillje megh.
3. De még a mi nekem fajdalmasab, jo hiremben, nevemben a felséges udvarban nem egiebert denigraltanak¹⁰⁶ engem, hanem ő n[agysá]lga mellett való tökéletes constantiámért,¹⁰⁷ s nem is mások, hanem a kik ő n[agysá]l]gat persequalni¹⁰⁸ akarván, engemetis ő n[agysá]l]gára való boszubol annyira meg rontottanak, hogi mar desperata causa tellyességgel az én Instantiám[nalk] a Bécsi Camarán való boldogulása, ha innen száz informatio,¹⁰⁹ száz recommendatoria¹¹⁰ menneis fel mellettem; ugianis mihelt a commisio¹¹¹ bé jöve, el álla az egész thesaurariusi officium¹¹² ő n[agysá]l]ga mellől, inspectorok,¹¹³ praefectusok,¹¹⁴ exactorok,¹¹⁵ harmincadosok, camara ispányok, udvarbírák, a longe signabantur

¹⁰² milyen arány?

¹⁰³ milyen fizetség?

¹⁰⁴ bebizonyított

¹⁰⁵ történések közepette

¹⁰⁶ befektítettek

¹⁰⁷ állhatatosságomért

¹⁰⁸ üldözni

¹⁰⁹ tudósítás

¹¹⁰ ajánló levél

¹¹¹ bizottság = a Thavonat gróf által irányított Cameratica Commissióról van szó, amely 1699-ben jött Erdélybe.

¹¹² Kincstári Hivatal

¹¹³ A kincstári hivatalon belüli tisztség: harmincad felügyelő

¹¹⁴ A kincstári hivatalon belüli tisztség: kincstári jószágok felügyelője

¹¹⁵ kincstári számvevő

eum,¹¹⁶ vettekis nemelyek hasznát az informatio adásnak, én megh allotam a sart igazán ő n[agysá]lga mellett /:noha ha csak hizelkedni kellett volna, énis tudtam volna politizálni:/, s valoban a szájambanis van az ize mind azólta. Ez e hát a praemium¹¹⁷ ő n[agysá]lगतol igaz devotiomért,¹¹⁸ ez e fizetésem jámbor szolgálatomért.

Vajha volna valami haszna annak emlekezetinek, hány alkalmatosságot, hány vocatit¹¹⁹ mulattam, praeririaltam¹²⁰ én el (olljanokot, /:a hol bizony, ha ennyi ideig mint ő n[agysá]lga mellett continuuskodtam¹²¹ volna, lehetetlen dologh, ne let volna látattja:/)¹ csak azért, hagi ő n[agysá]lगतat töb töb szolgálattommal demerialhassam,¹²² a honnan ugi is remélhettem volna; mind én, mások is ugi gondolkozhattak, oly statusban hagiatom ő n[agysá]lga gratiajabol, a melyben tisztességes subsistentiám lehessen.

De még eddig ugi látom, mind én s mind mások meg csalatkoztunk vélekedésünkben; holot a midőn nem csak atjafiainak, mind feljéb declarálám, hanem jó szolgálánakis, Gazda Mihálj¹²³ uram[n]ak szép portiot testalt ő n[agysá]lga holta utan, én felőlem sohul semmi emlekezet nintsen.

Bár csak ki gondolhatnám az okát, miért kellet annak ugi lenni, sokkal könnyebb volna, annális könnyebb, ha vagi angial vagi ördögh azt comprobalhatná¹²⁴ ellenem, hagi en ő n[agysá]lगतol ezt érdemlettem.

Hol vadnak hát az ő n[agysá]lga sok szép uri ajanlasi, igireti, hol vadnak nagi patrociniuumokkal¹²⁵ valo biztatási.

Iól tugia ő n[agysá]lga, a mikor meg házasodtam is, egi pénz érő gratiáját ő n[agysá]lga hozzám nem mutatta, azutánis láttam, más idegenek[nek] sok beneficiuummal¹²⁶ volt, sok rendbéli ajandékkal, nékem affélékhez szerencsém nem volt.

Igaz dologh, segesvári adósságából cedált¹²⁷ ő n[agysá]lga ezer forintot, amelyetis nagi submissioval¹²⁸ recognoscálok,¹²⁹ noha oly heljen vagion, Isten tugia, telljes életembenis vehetem-e fel valaha vagi sem.

Sollicitáltam az el múlt esztendőben ő n[agysá]lगतol egyik Kőhér nevű falut, noha minden maga rövidsége nélkül ő n[agysá]lga annak nekem adásával eppen lábra állított volna, de az irántis frustralodtam.¹³⁰

¹¹⁶ hosszan lehetne őket sorolni

¹¹⁷ jutalom

¹¹⁸ hűségemért

¹¹⁹ (állás)ajánlatot

¹²⁰ hagytam veszendőbe

¹²¹ folytonosan kitartottam

¹ lapszéli betoldás

¹²² kedvére tegyek

¹²³ Apor István szolgálja és belső bizalmi embere, akiről 1698-as testamentumában külön megemlékezett: 1000 forintot, az új-tordai házat szőlőivel és hozzátartozandó szántóföldeivel, négy ökörrel, egy szekérrel és négyborjús tehénnel együtt hagyta rá.

¹²⁴ bizonyíthatná

¹²⁵ támogatás

¹²⁶ adománnyal

¹²⁷ átengedett

¹²⁸ alázattal

¹²⁹ elismerek

¹³⁰ csalódtam

Hogi azért semmit próbálatlan ne hagiak ex jam praemissis,¹³¹ az én alázatos instantiámot illjen summába¹³² foglalom.

Ha van ő n[agysá]l ganal respectus velem egi izen való attjafiára.

Ha azoknak ő n[agysá]l ga holta után tisztességes állapotban való hagiásra ő n[al]g[ysá]g[án]lak olj nagi szorgalmatossága vagjon.

Ha az én tizenegy esztendőről való szolgálatomban ő n[agysá]l ga megh njughatot,

ha az én ő N[al]g[ysá]g[á]lhoz való igaz hűségem vilagos és bizonyos, ugi azért való szenvedésem masoktól, mind it Erdélyben, mind ot fen az udvarban.

Ha tugia ő n[agysá]l ga nyilván az én igen meg fogiatkozot állapotomot, romlásomot.

Egi szoval, ha tam ex misericordia, quam ex retributiva justitia ditseretesen kíván ő n[agysá]l ga valakivel cselekedni.

A midőn más atyafianak csak eginakis disponált három száz ház jobbagiot, bár a desmajat hagyja ő n[agysá]l ga nekemis, had ditsekedhessem én is ugi, mint mások az ő n[agysá]l ga uri gratiajaval, mert tiz, husz jobbagi (s egi kis portio)¹³³ ki szakasztásával ezer ház jobbagi nem igen csonkul megh, s bizony az ő n[agysá]l ga atjafiai is ugi lehetnek erőssek a mostani irigi világban, ha másokotis épít eő n[agysá]l ga melléjek, az ő k[el]g[ye]lmekek jövendőbéli szolgálattiára.

Mivel penig már a melj testamentumot ő n[agysá]l ga írt, ahoz efféle particularitást¹³⁴ nem inseralhatni,¹³⁵ méltotassék ő n[agysá]l ga arrol a gratiarol, mellyet nekem testal, egi kis írást maga neve alat adni, a meljre is idejen had procuralhatnék consensust ő felségétől, hiszem a migh Isten ő n[agysá]l gat s az asszonyt élteti, addig bár kezemben ne botsássa, csak lehessen securus¹³⁶ jövendőben, a ki azt éri, vagi én, vagi az én szegény gyermekeim, mert a szóval való igiretet az idő el felejteti az emberekkel.

Ha ő n[agysá]l ga azt mondaná, hogi igenis meg emlekezet ő n[agysá]l ga rollam testamentumában, mert az apám uram hazanak bizonyos summa penzt testalt, azt ugian tudom, mind az apám uram háza s mind én amenyiben én is ot értettem, nagi alázatos háladással recognoscálunk, de mivel ő n[agysá]l ga más attiafiaival is, a kik soha ő n[agysá]l ga meltoságos udvarát nem frequentálták,¹³⁷ ex sola misericordia,¹³⁸ ha többet nemis, legált¹³⁹ annjit, legien annyiban ő n[agysá]l ga előt az én méltatlan személyem felljeb való consideratioban,¹⁴⁰ hogi a mellé a pium legatum¹⁴¹ mellé eginéhány jobbagibol álló kis portiot, valahol, a hol nekemis kezem ugiében lehetne, méltotassék ő n[agysá]l ga per literas grationalis legalni.¹⁴²

Mellyetis én mind ő n[al]g[ysá]g[á]l[n]ak egész életiben, s mind, ha Istennek ugi teczik, ő n[agysá]l ga holta után azoknak, a kiket ő n[agysá]l ga maga successorainak

¹³¹ ezekből az előzményekből

¹³² összegzésbe

¹³³ rész jószág, lapszéli betoldás

¹³⁴ kiegészítést

¹³⁵ csatol

¹³⁶ bebiztosítva

¹³⁷ látogatták

¹³⁸ egyedül irgalmasságból

¹³⁹ hagyott

¹⁴⁰ megítélésben

¹⁴¹ kegyes rendelet

¹⁴² adománylevéllel elrendelni

denominált, az ő n[agysá]g[á]tól eddig tapasztalt igaz hűségem szerint napi kötelességgel meg szolgálni igiekezem.

Ha penig casu quo /:mellyet eligh [sic!] remélhetnék:/ mostani instantiámis in-consolate¹⁴³ terne vissza, én ugian ő n[agysá]gat többször nem praesummalom terhelni, hanem el hitetvén azt magammal, hogi igi volt el rendelve ő sz. felségétől felőlem, az ő szent akaratiának magamot alazatoson submittalom,¹⁴⁴ várván, ha it nem is, másunnan az én igaz szolgálatomnak világi jutalmát /:mert az örökéletet nem érdemből hanem kegyelemből reménlem:/, mindazáltal ő n[agysá]lga ha egiébtől nemis, bizony tarthat az emberek itiletitől, a midőn elégh példa leszek én másoknakis Erdéjben, mit várjanak a jo szolgák urok gratiajaból jámbor szolgálatyokért, és talám én leszek első, miolta az ő felsége fegyvere Erdéjben giükéret vert magának, aki sok sok igiretekkel s üres tarisznjával tizenegi esztendei szolgálattia nyughatatlansága után tér vissza maga feleségéhez és giermekihez, a kikkel valo csendes lakását, conversatioját¹⁴⁵ haszontalan imaginatioert,¹⁴⁶ bizonytalan reménységért el hadta vólt annyi ideig, hogi igi magam sorsomon tapasztaltam annak valóságát, a mit ama napi híró politicus¹⁴⁷ ír egi heljen: Est commune servitutis malum ~~pro gratia~~ [ob edimia praestita obsequia]ⁱⁱ taedium reportare! Beneficia enim servitiis acquisita eo usque sunt laeta usque dum ea solvi posse videntur ubi multum antevertere pro gratia odium reportatur, sicque magnates onere debiti pressi insigniter injurii fiunt. Sane quidam quo plus debent eo magis oderunt.”¹⁴⁸

¹⁴³ megítéletlenül

¹⁴⁴ alávetem

¹⁴⁵ társalkodását

¹⁴⁶ képzelődésért

¹⁴⁷ Tacitusra utal

ⁱⁱ lapszéljegyzet

¹⁴⁸ Közönséges dolog a nyilvánvalóan leghűségesebb engedelmességért a szolgaság szörnyű undorában részesülni. A szolgaság alatt szerzett jótétemények addig boldogítanak, míg azokat szemmel láthatóan viszonozzák, amint azokat mindennél előbbre tartod, úgy hála helyett gyűlölet az osztályrészed. Emígy ezzel a kötelezettséggel járó tartozás miatt, szorongatott helyzetükben a főurak különösen igazságtalanok lesznek. Kétségkívül, minél több az adósságuk, annál jobban fognak gyűlölködni. (Cserei Mihály egyik kedvelt ifjúkori olvasmányából, a Seianus tanulságos esetét megörökítő *Évkönyvekből* parafrazált: Tacitus, *Annales*, IV, 18. A fordításért Dóczy Örsnek tartozom köszönettel).

Rövidítések és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

KAKK	Kolozsvári Akadémiai Könyvtár Kézirattára
KEKK	Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Kézirattára
KvMÁL	Kovácszna Megyei Állami Levéltár

2. Kiadott források

CSEREI	
1852	CSEREI Mihály: <i>Erdély Históriája</i> . Kiad. KAZINCZY Gábor. Pest, Újabb Nemzeti Könyvtár, 1852.
1983	CSEREI Mihály: <i>Erdély históriája (1667–1711)</i> . Kiad. BÁNKÚTI Imre, Budapest, Európa, 1983.
SZÁDECZKY	
1895	SZÁDECZKY Lajos: <i>Cserei Mihály végrendelete</i> . In: <i>Erdélyi Múzeum</i> , 12 (1895) 388–394., 429–444., 493–498., 546–554.
1903	SZÁDECZKY Lajos: <i>Br. Apor Péter verses művei és levelei (1676–1752)</i> I.–II. Budapest, Akadémiai, 1903.

3. Szakirodalom

BÍRÓ	
1935	BÍRÓ Venczel: <i>Altorjai gróf Apor István és kora</i> . Kolozsvár, Az erdélyi katolikus Akadémia kiadása, 1935.
LAKÓ	
1997	<i>The Manuscripts of the Unitarian College of Cluj/Kolozsvár in the Library of the Academy in Cluj-Napoca</i> . Comp. LAKÓ Elemér. Szeged, 1997.
TRÓCSÁNYI	
1973	TRÓCSÁNYI Zsolt: <i>Erdélyi kormányhatósági levéltárak</i> . Budapest, Akadémiai, 1973.
1988	TRÓCSÁNYI Zsolt: <i>Erdély központi kormányzata 1540–1690</i> . Budapest, Akadémiai, 1988.

